

הרב שלום קלין

מעשה שבת בהכנת אוכל למוצ"ש ולמוצאי יו"כ

דעת הגאונים והאור זרוע

ראשי פרקים

הקדמה

- א. אפשרות ההנאה מפת שהודבקה בע"ש - דעת האר"ז
- ב. דעת הגאונים והטור בהטמנת חמין למוצאי יו"כ
- ג. הנאה ממעשה שבת במוצ"ש - מחלוקת הראשונים
- ד. פ"י התוספתא בירושלמי כדעת רש"י, יישובה לפי התוס'
- ה. דעת הרמב"ם במחלוקת הראשונים
- ו. לסברת רש"י - מה הדין בהטמנה למוצאי יו"כ
- ז. תרוץ הבי"ח: לדעת הגאונים - הכנה אסורה
- ח. דעת רע"א והגר"א - חשש חיתוי
- ט. דעת המ"מ מסייעת לפי רע"א והגר"א
- י. הסבר דעת רש"י עפ"י המ"מ
- יא. תרוץ ר"י מליסא - איסור עינוי נפש
- יב. האם פ"י האחרונים מיושבים בלשון רע"ג, ר"י הלבן והאר"ז
- יג. דעת האר"ז במעשה שבת האסור במוצ"ש בכדי שיעשו
- יד. מעשה שבת דווקא בשינויים מהותיים
- טו. מתי אסור מעשה שבת במוצ"ש ומועד - לאוסרים משום הכנה סיכום הדעות

הקדמה

במספר מקומות מצאנו, שדברים שנוצרו בשבת או ביו"ט אסורים בשבת, לפעמים אף במוצאי שבת, ולפעמים אף לעולם. איסור זה נובע ממעשה שבת. הנושא שמבקשים אנו לדון בו להלן הוא: תבשיל שהונח על האש לא בשבת אלא בע"ש, והוא מיועד מלכתחילה לא לצורך השבת אלא לצורך מוצאי שבת - האם ובאיזה מקרה הוא אסור. פרט זה, שבו נעסוק, הוא אומנם שולי, ובמציאות המעשית איננו שכית, אך להלן נראה, כי הוא שופך אור על הדין הכללי של מעשה שבת. ראשית ניציג את הנושא המצומצם - הנחה לצורך מוצ"ש או מוצאי יו"כ.

א. אפשרות ההנאה מפת שהודבקה בע"ש - דעת האר"ז

האור זרוע בה"י ערב שבת (טו"ט ט) דן באיסור רדיית הפת. איסור זה מוזכר בגמ' שבת (ג:) בשאלת רב ביבי בר אבבי:

הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת או לא התירו.

שם הבעיה היא, האם התירו לאדם לרדות את הפת כדי שלא יגיע תבירו, שהדביק את הפת, לידי איסור חטאת (אם הדביק בשוגג), או כרת (אם הדביק במזיד). תוכן השאלה: האם ובאיזה מקרה אומרים לאדם "חטא כדי שיזכה תבירך".

דעת האו"ז, בשונה מדעות ראשונים אחרות¹, היא, שרדיית הפת אסורה בכל מקרה ובכל אופן. מלשון הגמ' (שבת קיז:) - "תנא דבי רבי ישמעאל: 'לא תעשה כל מלאכה' - יצאה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה" - לומדים הראשונים שאיסור זה אינו איסור גמור, אולם רבינו סובר שהאיסור מוחלט. כיון שזו דעתו, תוהה האו"ז, כיצד יש לפרש את המשנה (י"ט:) - "אין נותנין הפת לתנור עם חשכה... אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום". אם המדובר שרוצה לאכול את הפת בשבת, כיצד יעשה הרי צריך לרדות?²

תשובת האו"ז אינה מוחלטת, משום שהוא מוצא לה סתירה בגמ'³, ובכ"ז האפשרות היחידה שהוא מעלה כדי להשיב על שאלתו היא, שהפת מיועדת לשמוש במוצ"ש. בפת זו, סובר האו"ז, אם קרמו פניה מע"ש היא מותרת למוצ"ש מיד, אולם אם לא קרמו פניה מע"ש אסורה במוצ"ש עד בכדי שיעשו מדוע אסורה הפת שלא קרמו פניה מע"ש? האו"ז עצמו שולל אפשרות שהדבר אסור משום חשש חיתוי בשבת - "דאין שייך בכאן לאסור משום שמא יחתה הואיל ולא בעי ליה עד מוצ"ש".

סיבת האיסור לדעתו היא, מפני שנראה כמבשל משבת לחול, והוא מסתייע לכך במנהג אנשי אספמיא ובדעת הראב"ן (רי"ש הלי יו"כ) שאסור.

השאלה שננסה לברר להלן היא: אם אמנם החשש הוא שנראה כמבשל, מדוע לא חוששים למיחזי כמבשל כשקרמו פניה, ואם הסיבה לאיסור היא פעולה אסורה, גם כשלא קרמו פניה לא היתה פעולה אסורה.

שאלה נוספת ומהותית יותר היא, שלא מצאנו איסור בתהליכים שהתחילו בע"ש ונמשכים בשבת. כך מצאנו בברייתא בשבת (י"ח:):

פוחקין מים לגינה ע"ש... ומתמלאת והולכת כל היום... מניחים מוגמר...
ומתגמרין והולכין כל היום וכו'.

בהמשך יובאו ראשונים ואחרונים, הדנים בשאלה זו בקשר לראשונים אחרים.

ב. דעת הגאונים והטור בהטמנת חמין למוצאי יו"כ

מקור נוסף לשאלה זו נמצא בדברי הטור⁴ (או"ח סי' רט), העוסק בהטמנה לצורך מוצאי יו"כ:

ולענין הטמנת חמין בערב יום הכפורים, כתב רב עמרם שאין להטמין מפני שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת, וזה שאוכל בחול במוצאי יום הכפורים אין לו להטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו אנשי אספמיא ועשו סמיכה שאין להטמין בערב יום הכפורים.

אבל רב נטרונאי גאון כתב: להטמין בערב יום הכפורים למוצאי יום הכפורים למה הוצרך לכך. בשלמא להטמין בערב שבת, דקא בעי

1. הרמב"ן במלחמות (רי"ש שבת) סובר, שהתירו רדייה בסכין במקרה ושכח או כשקרמו פניה לפני שבת. דעת הר"ן (בריי"ף ריש שבת) שהתירו אף רדייה במרדה כשהניח בהיתר. דעות ראשונים נוספות מבוססות על הגמ' המובאת לקמן שרדיית הפת אינה מלאכה.

2. המאירי, שגם הוא מפרש ללשון אחת כדעת האו"ז, שהרדייה אסורה בכל אופן, מעמיד שמדובר בהדבקת פת בצורה שהפת נופלת מעצמה בשבת.

3. לתשובה להלן, שמדובר בפת המונחת לצורך מוצ"ש, מקשה האו"ז מדברי רבא (שבת לז:) "תרויהו תננהו" משם לומד רבא ששהיה מותרת על כירה שאינה גזק, ומשמע שם, שפת המונחת בתנור שקרמו פניה מע"ש מותרת לאכילה בשבת כחנניה.

4. דברי הטור מקורם ברא"ש יומא (פ"ח סי' כו).

למיכליה למחר, אלא למוצאי יום הכפורים חול הוא, למה הוצרך להטמין למוצאי יום הכפורים - ימתין למוצאי יום הכפורים ויעשה כל צרכיו. אבל איסור אין בדבר והעושה אין מוחזק בידו.

ורב שרירא כתב דשפיר דמי שהוא מכין מחול לחול. אף על גב דשהי ביום הכפורים על גבי כירה והטמינו לשמור חומו אין בכך כלום. ולמוצאי יום הכפורים ישהה שיעור מה שתחום הקדירה באותו חום ואחר כך אוכל ממנה ומותר ע"כ.

ואני תמיה, למה צריך להמתין כדי שתחום הקדירה באותו החום, שלא מצאנו כן אלא כמלאכה הנעשית באיסור, אבל זה שטמן בהיתר מה צריך להמתין. ואיני יודע מה חשש איסור יש בדבר שהוצרכו גאוני עולם לדבר, ואדרבא, נראה יותר טוב שיטמין כדי שימצא סעודתו מוכנת במוצאי יו"כ.

מובאות כאן ג' דעות:

- א. רב עמרם בסידורו (סוף סדר יו"כ) סובר, שאין להטמין לצורך מוצאי יו"כ.
- ב. דעת רב נטרונאי שמתיר, שגם היא מובאת בסידור ר"ע (שם).
- ג. דעה רב שרירא גאון, שהדבר מותר אלא שיש צורך לשהות זמן מסוים - "שעור מה שתחום הקדירה באותו חום" - במוצאי יו"כ, והתבטל מותר.

הטור מקשה שתי קושיות:

1. מה הסיבה לדעת רב שרירא, שיש צורך בהמתנה במוצאי יו"כ, כל דין המתנה לא נאמר אלא במקום שהפעולה היתה אסורה, וכאן הרי גם לדברי רב שרירא התירו לו לכתחילה?
  2. שאלה נוספת, המופנית בעיקר לרב עמרם גאון האוסר ההטמנה, מה חשש האיסור בהטמנה לצורך מוצאי יו"כ?
- על שאלות מהותיות אלו, המעוררות קושי גדול בדעת הגאונים האוסרים, ננסה להשיב לקמן.
- ברור משאלות הטור, שהן מבוססות על הנחת יסוד, שאין אפשרות לאסור שימוש בדבר שנוצר בשבת או במועד, אלא אי"כ היצירה היתה באיסור. כדי להתייחס להנחה יסודית זו, עלינו לעמוד תחילה על הדין הכללי של מעשה שבת ומועד ועל איסור התוצאה במוצאי השבת או המועד.

ג. הנאה ממעשה שבת במוצאי יו"ש - מחלוקת הראשונים

עצם הדין, שמעשה שבת אסור במוצאי שבת, מוזכר מספר פעמים. נביא לכך שני מקורות:

א. המשנה במס' מכשירין (פ"ב מ"ה) המובאת בגמ' שבת (קכב.):

עיר שישראל ונוכרים דרים בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת - אם רוב נוכרים מותר לרחוץ בה מיד, אם רוב ישראל ימתין בכדי שיחמו חמין...

כלומר, אם רוב ישראל, המים הוחמו ע"י הנוכרים בשבת לצורך ישראל, ולכן יש להמתין. ופ"י שם רש"י (ד"ה בכדי שיחמו):

שלא יהנה במה שהקדימו להחם בשבת, וכן בכל מעשה שבת נתנו חכמים שיעור להמתין לערב בכדי שיעשו.

ב. גמ' ביצה (כד):

אמר רב פפא: הלכתא - נכרי שהביא דורון לישראל כיו"ט, אם יש מאותו המין במחובר אסור, ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו וכו'.

ופי"ש רש"י, שאם יש באותו המין במחובר אסור משום מוקצה - "כדי שלא יהנה ממלאכת יו"ט".

מתוך ענין אחרון זה מגיעים אנו אל מתלוקות הראשונים היסודית בסוגיא. השאלה הכללית היא, מדוע אסורה ההנאה במוצאי השבת והמועד עד בכדי שיעשו?

אפשרות אחת: בכל מקרה של הכנה באיסור אסרנו את התוצאה, כדי שלא יהנה מהאיסור - איסור השימוש הוא קנס על הפעולה האסורה.

אפשרות שניה: חכמים לא אסרו, אלא במקרים בהם חששו שהאדם עלול להכשל. לאפשרות זו טעם האיסור הוא חשש לעתיד.

בשאלה זו נחלקו הראשונים במספר סוגיות.

רש"י בכמה סוגיות סובר, שאיסור ההנאה ממעשה שבת ומועד קיים באופן כללי, בכל מקרה שהפעולה נעשתה בשבת ומועד. נקודה זו מצויה ברש"י בסוגיות השונות.

בסוגיות חני"ל בשבת ובביצה, מנמק רש"י - "שלא יהנה ממעשה שבת". פירוש הדברים - במקרה והיה בפעולה איסור שבת, הדבר גורר איסור הנאה במוצ"ש עד בכדי שיעשו.

בדבריו אלה מפרש רש"י את האיסור המפורש בגמ', אולם לשיטתו זו יש משמעות ונפקותא למעשה במקרים אחרים.

במספר מקומות ברש"י (בי"ק ע"א. גיטין נג: חולין סו: ועוד) מובאת ברייתא, הדנה בחילול שבת ע"י ישראל ותוצאותיו.

המבשל בשבת - בשוגג יאכל כמזיד לא יאכל, דברי ר"מ. ר' יהודה אומר - בשוגג יאכל במוצאי שבת, כמזיד לא יאכל עולמית. ר' יוחנן הסנדלר אומר - בשוגג יאכל במוצ"ש לאחרים ולא לו, כמזיד לא יאכל עולמית.

ומפרש רש"י (חולין סו: ד"ה לא יאכל):

לא יאכל: בו ביום עד שתחשך ובכדי שיעשו... דטעמא משום דלא נמטייה הנאה מאיסורא, וכי שהי לאורתא בכדי שיעשו לא מטי ליה הנאה מיניה.

כלומר, לדעתו, בתבשיל של ישראל שנאסר בשבת יש להמתין עד בכדי שיעשו במוצ"ש, כדי שלא יהנה מהאיסור.

התוס' וראשונים נוספים חולקים על רש"י.

התוס' ביצה (כד: ד"ה ועוד) סוברים, שטעם איסור ההנאה ממלאכת הנוכרי במוצ"ש עד בכ"ש אינו כרש"י, אלא מחשש שיאמר לנכרי לך ולקט.

כיוון שזהו הטעם, לא שייך לאסור אלא במקרה שהגוי מבצע את הפעולה, שאז הדבר קל בעיני היהודי, ויש חשש שיעשה כך להבא, אך אין לאסור כשהישראל עבר על האיסור. אולם לרש"י אנו מחמירים במעשה שבת של ישראל, כמו שראינו בדברי רש"י בחולין (הג"ל), שאסור במוצ"ש בכדי שיעשו.

מאותה מחלוקת יש נ"מ נוספת, אולם באותו ענין דעת רש"י לקולא.

בדעת רב פפא בביצה (הג"ל), בענין הדורון שהביא הנוכרי - לדעת רש"י, שדין בכ"ש נובע מהעובדה שהתבצע איסור במועד, ממילא אם הדורון הובא ביו"ט

ראשון יש להתירו ביו"ט שני, שהרי ממי"נ אחד מהימים חול. לשיטת תוס' - כיוון שהחשש הוא שמא יאמר לנכרי, האיסור קיים עד מוצאי יו"ט שני⁵. במחלוקת זו דנו ראשונים נוספים. ועי' ר"ן (על הרי"ף חולין ד. במשנה, ובשבת יז. ד"ה הלכה), המביא דעת בה"ג הסובר כרש"י, ומאידך דעת ראשונים אחרים המקילים. לעומת זאת, מוצאים אנו בשאלות (קכח) שסבר כרש"י:

ומאן דמבשל ביומא דשבתא או לקיט פירי - אי בשוגג עבד, לאורתא מישתרי ליה... ולעולם דנטר להן בכדי שיעשו.

ד. ביי התוספתא בירושלמי כדעת רש"י, יישובה לפי התוס'

מקור לדעה זו מהירושלמי, מובא בהעמק שאלה לנצי"ב שם (בס.). הירושלמי פ' כירה (ה"א כב.) מביא את התוספתא שבת (פ"ט):

תני לא תמלא אשה קדירה עסיות ותורמסין ותתנם לתוך התנור ע"ש עם חשיכה, ואם נתנה - מוצ"ש אסורין בכדי שיעשו.

וחלקו שם האמוראים, כיצד להעמיד ברייתא זו. האם לפרשה כדעת ר"מ בדין מבשל בשבת, הסובר שבשוגג מותר אף בשבת ובמזיד אסור, או כדעת ר' יהודה, הסובר שבשוגג אסור בשבת ובמזיד אסור למבשל אף במוצ"ש. ר' מנא מסייע שם לדעת ר' יוסי, המעמיד את הברייתא כר' יהודה, והוא מפרש, שלר' יהודה אף כשחילול השבת נעשה בשוגג, יש להמתין למוצ"ש בכדי שיעשו -

מפני שהניית שבת עליו, וכאן מכיון שאת אומר למוצ"ש כדי שיעשו, כמי שלא נהנה מחמת שבת כלום.

יש כאן אי"כ, מקור מפורש בירושלמי, שסיבת הצורך בהמתנה בעשיות ותורמסין היא משום ההנאה ממלאכת שבת, וכדעת רש"י לעיל. ברייתא זו מובאת בבבלי שבת (י"ח:) ומפרשת שם הגמ' טעם האיסור - "גזירה שמא יחתה בגחלים". לרש"י ברור שאיסור ההנאה הוא עד בכדי שיעשו במוצ"ש, וכך אומנם מפרש הוא על אתר, ומתעוררת השאלה, כיצד יפרשו התוס' והראשונים החולקים על רש"י את התוספתא הנ"ל, שממנה מוכח לכאורה שמעשה שבת בפעולת יהודי אסורה במוצ"ש עד בכדי שיעשו? הר"ן הנ"ל (חולין ד. שבת יז.), המקבל את דעת התוס', מפרש שיש חומרא מיוחדת בדברים הנעשים מאליהם - "שכיון שהדבר נעשה מאליו, קל הוא בעיניו, ויבא לעשות כן לכתחילה". כלומר, כשאין פעולה אסורה הנעשית בידיים בשבת ע"י ישראל, יש חשש גדול יותר לעבירה, ולכן החמרנו במוצ"ש. לפי כלל זה יש לאסור בכדי שיעשו באמירה לנוכרי או בהשהיה באיסור.

ה. דעת הרמב"ם במחלוקת הראשונים

הרמב"ם סובר כחולקים על רש"י.

בענין עשיות ותורמסין (פ"ג ה"ב) הוא מצריך בכדי שיעשו, וכן בפת שהניחה באיסור (פ"ג ה"ח) ובתבשיל שעבר והשהה באיסור (פ"ג ה"ט) התמיר בכדי שיעשו במוצ"ש. לעומת זאת, בישראל שעשה מלאכה בשבת, כשעשאה במזיד מותר לאחרים במוצ"ש מיד, ואם בישל בשגגה התיר לכולם במוצ"ש מיד, ולא חייב

5. ראה רש"י שם ד"ה ולערב, ובתוס' הנ"ל שם.

המתנה בכדי שיעשו. ההבחנה בין הדברים היא כאמור, שאם עבר הישראל על איסור קל חוששים שיבוא לידי איסור דאורייתא והחמירו במוצ"ש בכדי שיעשו, אולם כשעבר על איסור חמור של בישול בשבת, אדרבה, כשהתירו במוצ"ש ההיתר הוא מיידי, ולא חששו באיסור כה חמור שיעשנו במזיד ויאמר שהוא שוגג.

ו. לסברת רשיי - מה הדין בהטמנה למוצאי יו"כ

לאחר שעמדנו על מחלוקת הראשונים המרכזית והכללית במעשה שבת של ישראל, האם נאסר גם במוצאי שבת? ננסה כעת להבין בדעת האוסרים מה **סיבת האיסור?**

רשיי בחולין (סו. ד"ה לא יאכל) כותב:

דטעמא משום דלא נמטייה הנאה מאיסורא.

וכן להלן שם (ד"ה ר"א בשוגג):

דלא נימטייה הנאה מעבירה.

כלומר שאנו אוסרים על האדם את הרווח המעשי מהאיסור שעשה.

וכן לשון הר"ן (על הרי"ף) בשבת ובחולין (הני"ל):

וטעמא דמילתא, דכיון שאסרינן לה כיומא כדי שלא יהנה ממעשיו הרעים, אם אתה מתירה לערב מיד, הרי הועילו לו מעשיו הרעים.

נימוק זה מובן כשעשה מעשה האסור מדאורייתא (כמו בשול בשבת) או מדרבנן (כמו השהיה באיסור וכו'), גם כאשר מדובר במעשה גוי, מכיוון שנעשתה כאן פעולה האסורה לישראל. אולם הסבר זה לא יספיק כשנבוא להבין את שתי הדעות שהובאו לעיל בתחילת דברינו - דעת רב עמרם גאון, שאסר להטמין בעיו"כ לצורך מוצאי יו"כ, או דעת האור זרוע האוסר בע"ש הנחת פת שלא קרמו פניה לצורך מוצ"ש - משום שלא נעשה שם כל איסור.

ז. תרוץ הבי"ח: לדעת הגאונים - הכנה אסורה

הבי"ח (סי' תרט) רוצה לפרש את דעת רב עמרם, שמדובר במקרה שהניח את התבשיל לאתר חצות היום. דבר זה אסור כשמניח לצורך חול משום הברייתא בפסחים (ז): - "כל העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם". בטעם זה הוא מפרש גם את דעת רב שרירא גאון (שהובא בטור דלעיל), שאסר הטמנה במוצאי יו"כ עד בכדי שיעשו.

הבי"ח סובר א"כ, שיש בהטמנה זו פעולת איסור, ולכן אסרנו עליו את ההנאה ממנה.

לפי דברי הבי"ח האלה ברור אומנם שיש כאן איסור מסויים, אך עדיין יש מקום להקשות מפעולות אחרות שהותר להתחיל בהן מע"ש עם חשיכה, כמו שאמרו בגמ' שבת (י"ח):

ת"ר פותחין מים לגינה ע"ש עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל היום כולו...

וכן מקשים שם מפרשי השו"ע⁶.

ח. דעת רע"א והגרי"א - חשש חיתוי

אחרונים אחרים פירשו, שהאיסור לדעת רב עמרם גאון לא נאמר אלא בהטמנה. כך כותב רע"א (בשר"ע שם), שהמדובר בהטמנה בדבר המוסיף הבל האסורה מחשש שמא יחתה. הגרי"א שם מוסיף ואומר, שאף אם מדובר בהטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל, הדבר אסור⁷.

ט. דעת המי"מ מסייעת לפי רע"א והגרי"א

להסבר זה ניתן לכאורה להביא סיוע מדברי המי"מ (פ"ג משבת ה"ב) בשם אחרים בענין האיסור בעססיות ותורמסין:

מפני שהן צריכים כישול הרבה ואין היום והלילה די להם, והוא רוצה לאוכלם במוצ"ש, ויש לחוש שמא יחתה כשבת כדי שיהיו מוכנים לו למוצ"ש מיד.

ובכס"מ שם כתב, שזה הסבר הרמ"ך שם⁸.
כדעת המי"מ שם ניתן לפרש את דעת רש"י בענין עססיות ותורמסין (שם), דעת הרא"ש (שם ס"י לז) וראשונים נוספים⁹.
לפי הסבר זה, כל תבשיל שאסור משום חשש חיתוי בהנחתו על האש לצורך השבת, יש לאסרו גם אם נניחנו לצורך מוצ"ש. ממילא כשם שאסור להטמין במוסיף הבל לצורך השבת, אותו חשש יתקיים גם בהטמנה לצורך מוצאי יו"כ, וזה הסבר רע"א שם. לדעת הגרי"א כיון שבצורך של מוצ"ש אין טעם של כבוד שבת, הגורם להקלות מסויימות, דין מוצ"ש יהיה אף חמור מדין שבת.
לפי הסבר זה, כשאין חשש חיתוי (כמו למשל בקידרא חייתא או כשהאש גוי"ק) יהיה מותר כמובן להשהות לצורך מוצאי יו"כ.

י. הסבר דעת רש"י עפ"י המי"מ

כדעת המי"מ הזו אפשר שניתן לפרש את דברי רב שרירא גאון. דעתו מובאת ברא"ש ובטור הנ"ל, וברבי ירוחם (ני"ז ח"א נ" ע"ד). בכל המקורות הללו דבריו מובאים כדעה שלישית, ומלשונם נראה, שבכל אופן כשהעמיד את התבשיל בחול לצורך מוצאי יו"כ יש להמתין "כשיעור מה שתחום הקדירה באותו החום, ואח"כ יאכל ממנה ומותר". והקשה עליו הטור, (כמובא לעיל) מה האיסור שבגללו צריך להמתין? - "אבל זה שטמן בהיתר מה צריך להמתין?" - שהרי גם רש"י לא אסר את עצם ההעמדה!
הלשון, שהובאה בטור בשם רש"י, היא כנראה קיצור מתשובתו המלאה, המצויה בתשו' גאוני מזרח ומערב (סי' סג), ומובאת באוצה"ג (סי' קסז). נראה שהוא

6. מחצית השקל ס"י תרט, ושם בחכמת שלמה.

7. סיבת הדבר לדעתו שהטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל לא הותרת אלא לכבוד שבת. ונראה שגם כאן החשש לדעתו שמא יחתה.

8. יש להעיר שברמ"ך שם לא נאמר במפורש שהחשש שיחתה לצורך אכילת הלילה.

9. פירוש זה עומד בניגוד להסברו של המהרש"ל בחכמת שלמה והתפארת שמואל על הרא"ש (פ"א ס"י לז) שפירשו דברי רש"י, שהתבשיל מיועד לשמוש ביום, וצריך בישול כל הלילה ומקצת היום. ופירושו דחוק ברא"ש שם.

מחלק שם בין העמדה בהיתר, שאז התיר לאכול מיד במוצאי יו"כ, לבין העמדה באיסור, וזה במקרה שלא העמיד לפי כל התנאים הנצרכים להעמדה בשבת. ההעמדה בהיתר לדעתו תלויה בתנאים רבים: שהאש גוי"ק, שהתבשיל מצטמק ורע לו ושלא יהיה חי או נא, ולא בתנור של נחתומין - "ובעשותו כן ביום הכפורים מבע"י - מותר". למצב זה הוא מתייחס בסיום התשובה שם:

אבל זה שנעשה בעיוה"כ כהלכה... לאלתר שיצא יוה"כ אוכל ממנו ובהיתר ואין חושש לכלום.

הציטוט של הטור מתייחס להטמנה באיסור, עליה מדובר לפני סיום התשובה שם:

שאפילו מה שגזרו שלא לעשותן, אין אסור אלא ביום השבת בלבד, ולמוצאי יוה"כ ולמוצ"ש שוהין בחול כשיעור מה שרתח הקדרה באותו חום, וא"כ אוכל ממנה ומותר.¹⁰

כשמטמין באיסור, יש אכן להמתין במוצאי יו"כ אותו שיעור שציטט הטור, ואפשר שהטור הקשה על רש"י משום שסבר שבהטמנה למוצ"ש ולמוצאי יוה"כ אין חשש חיתוי.

אם זה תוכן דברי רש"י, ניתן לפרש, שרש"י סבר, שאם העמיד באיסור, שלא קיים את כל התנאים, יש חשש לחיתוי במשך השבת גם אם מעמיד לצורך מוצ"ש, ולכן יש להמתין במוצ"ש, וכדעת המ"מ. הטור לעומתו, שהתיר מכל וכל, סבר כראשונים האחרים שאין חשש חיתוי, אלא בהעמדה לצורך שבת.¹¹

יא. תרוץ רי"י מליסא - איסור עינוי נפש

פירוש נוסף לדעת האוסרים מובא במשנה ברורה בשעה"צ (סי' רס ס"ק ב) בשם ר' יעקב מליסא בסידורו דרך חיים (הלי יו"כ). לפירוש זה, האיסור הוא משום עינוי נפש או משום מיחזי כרעבתנותא. מסיבה זו נאסרו לדעתו רק תבשילים המיועדים למוצאי יו"כ, ולא מוצרים אחרים. ממילא, דברי אוכל המתבשלים במשך זמן רב ומיועדים כללית לחורף מותר לאוכלם במוצאי יו"כ גם אם הכנתם היתה ביו"כ.

הקושי לפירוש זה הוא, שיש כאן איסור מחודש ומיוחד ביום כיפור, שלא מצאנו דוגמתו במועד אחר, ואין לו מקור כלשהו, מלבד דברי הגאונים, בעוד שלשני הפירושים הראשונים - פירוש הבי"ח, ופירוש רע"א והגר"א - מדובר באיסור ידוע, או משום שעצם פעולת ההטמנה אסורה (דעת הבי"ח), או משום החשש לחיתוי במשך יו"כ (דעת רע"א והגר"א).

יב. האם פיי האחרונים מיושבים בלשון רע"ג, רי"י הלבן והאו"ז

אם נדקדק בדברי הראשונים השונים נמצא, שפירושי האחרונים לא יוכלו להתישב עם חלקם.

לשון רב עמרם גאון (בסידורו הלי יו"כ), המובא לעיל, באוסרו את ההטמנה:

10. עיין בהערת המהדיר בתש"גמו"מ שכבר עמד על ענין זה.

11. לפי"ז אפשר להבין את ההבדל בין דעתו של רש"י לדעת רע"ג שהובאה ברא"ש ובסוד ראשונה. כי מסתבר שגם לר"ע גאון מותר לאכול את התבשיל לאחר בכדי שיעשו, ואם זו גם דעת רש"י, שאין כל היתר אלא בכדי שיעשו, אין הבדל בין הדעות.

הלכך אין בר ישראל רשאי להטמין בערב יום הכפורים כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול.

בשבלי הלקט (סי' שס) מביא את דעת ר"י הלבן המובאת גם בדברי רבינו האו"ז בענין הני"ל. הציטוט הוא בשם ר' אליעזר מטול המביא את דעת ר"י הלבן, ובעומדו על סיבת האיסור הוא כותב:

ויש לומר משום הכנה דמכין מיום הכפורים לחול דמצטמק ויפה לו, ואע"ג דבשבת מותר זהו מטעם דשבת מכינה לעצמה.

לפירושי האחרונים קשה, כי לדעתם אין כאן בעיה של הכנה לחול אלא פעולה ספציפית אסורה.

אולם הקושי הגדול יותר הוא בלשון רבינו האו"ז. האור-זרוע, המובא לעיל בתחילת המאמר, אומר במפורש שאין כלל חשש לחיתוי כשמניח לצורך מוצאי יו"כ. את דעת ר"י הלבן, האוסר הטמנה למוצאי יוה"כ, הוא קושר שם לאיסור הדבקות הפת ולאיסור העמדת העססיות והתורמסין, ממילא לדעתו אין כאן בעיה של חשש חיתוי, וממילא לא ניתן ליישב דעתו לפי הסבר רע"א והגר"א.

דעת הבי"ח אינה יכולה להתקבל לדעת רבינו האו"ז, משום שלבי"ח ההבחנה היא בין העמדת התבשיל קודם חצות להעמדתו לאחר חצות, בעוד שלרבינו האו"ז, ההבחנה היא בין אם הגיע הפת קודם כניסת השבת או המועד לקרימת הפנים או לא.

מובן, שגם דעת ר"י מליסא אינה מתקבלת בדברי האו"ז. הרי רבינו האו"ז מבין שאותו איסור עצמו הקיים לדעתו כשמדביק הפת בלא קרימת פנים, וכשמעמיד קדירת העססיות והתורמוסין בע"ש, קיים גם ביו"כ, בעוד שלדעת ר"י מליסא האיסור מיוחד ליו"כ בלבד.

יג. דעת האו"ז במעשה שבת האסור במוצ"ש בכדי שיעשו

נראה שמדברי רבינו האו"ז חייבים אנו להגיע למסקנה, שלדעת ר"ע גאון, ר"י הלבן והאו"ז עצמו, האיסור הוא משום עצם ההכנה משבת לחול. כלומר, העובדה שמוצר נוצר בשבת לצורך חול, גורמת לצורך בהמתנה בכדי שיעשו, וזאת כדי שלא יהנה מיצירת השבת.

דעת האו"ז א"כ, מנוגדת לראשונים האחרים. לרש"י מעשה שבת האסור במוצ"ש תלוי בפעולת האיסור בשבת, לתוס' ודעימיה האיסור במוצ"ש שייך במקרים בהם קיים חשש שיגרר לאיסור. ואף שחלוקים ביניהם (כדלעיל), הרי הם מסכימים לעיקרון שמעשה שבת תלוי באיסור שנעשה בשבת. לעומתם סובר רבינו האו"ז, שבכל מקרה שגוף מסויים משתנה שינוי מהותי בשבת, אסור להנות בחול מתוצאה זו.

ואם נתייחס לשאלת האחרונים, מדוע אסרו כאן, בעוד שבברייתא בשבת (יח:.) התיירו השקאת הגינה בשבת, והנחת גפרית תחת הכלים כדי שהפעולה תתבצע בשבת, ולא אסרו משום הכנה - נראה שהתשובה היא שיש הבדל בין המקרים. בכל המקרים שהזכיר האו"ז - העססיות והפת בע"ש, וכן ההטמנה ביו"כ לצורך מוצאי יו"כ, האיסור הוא בשני תנאים:

1. השינוי למעליותא בגוף מסויים.
2. שבעצם הדבר נעשה שינוי מהותי בשבת.

בהשקאת הגינה שני התנאים אינם קיימים. בגפרית תחת הכלים אין הכנה בעצם הדבר אלא תיקונו ושיפורו.

יד. מעשה שבת דווקא בשינויים מהותיים

מעין ההגדרה הזו מצאנו בדברי התרומה בענין מעשה שבת כששחט או בישל בשבת.

ספר התרומה (ס"ו רמ"ג) סובר, שגם לר' מאיר, המקל בענין מבשל בשבת וסובר שאם נעשתה הפעולה בשוגג מותר לאכול בשבת, בכ"ז בשוחט בשבת יש להחמיר, וההנאה בשבת אסורה. סיבת ההבדל היא, שבמבשל היה ראוי גם לפני כן לשימוש (בכוסס), בעוד שבשוחט לפני פעולת השחיטה לא היה הבשר ראוי כלל.

מכאן שיש להחמיר במעשה שבת, אם הפעולה משמעותית יותר. דוגמא נוספת מצאנו בדברי הראשונים בעירובין (מ"א): בענין פירות שיצאו מחוץ לתחום וחזרו. מביא שם הריטב"א (שם ד"ה אר"פ פירות) דעת רבי' יונה, שלא נאסר מעשה שבת אלא אם יש תיקון בגוף הדבר, אך כשנעשה בו איסור כמו הוצאה והכנסה, שאינו יוצר שינוי מהותי, אין החפץ נאסר.

טו. מתי אסור מעשה שבת במוצ"ש ומועד - לאוסרים משום

הכנה

לעקרון זה מסכימים כל השלושה: רב עמרם גאון, ר"י הלבן כפי שהובא בשבלי הלקט ובאו"ז, וכן האו"ז עצמו, משום שלשלושתם טעם האיסור - הכנה מיוה"כ לחול, ולא חשש לפעולה אסורה במועד. יחד עם זאת, בפרטים מסויימים אפשר שהם חלוקים ביניהם.

לפי ר"י הלבן כפי שהובא בשבלי הלקט נראה, שכל תבשיל המבושל מעיוה"כ ומצטמק ויפה לו ביוה"כ אסורה הטמנתו מעיו"כ לצורך מוצאי יו"כ. כלומר, לדעתו, התנאים להיתר בהשהיה בשבת לא נאמרו בהשהיה למוצ"ש ומוצאי יוה"כ.

לאו"ז לעומתו הגדרה אחרת. אם לפני כניסת המועד לא היה התבשיל מבושל בצורה ניכרת (בפת - קרמו פניה, בעססיות - מבושל כמאב"ד) הפעולה אסורה, ויש להמתין במוצאי שבת או יו"כ בכדי שיעשו, ואם היה מבושל בצורה משמעותית לפני המועד מותר התבשיל מיד, כי אין רואים בכך הכנה משבת לחול. כלומר, לדעתו, בתנאים שמותר להשהות לשבת מותר להשהות גם למוצ"ש ולמוצאי יוה"כ.

בדעת ר"ע גאון דלעיל לא מצאנו שום אפשרות להיתר הטמנה או השהיה לכתחילה למוצאי יוה"כ.

בדיעבד, אף שלא כולם התיחסו לענין במפורש, נראה שלכו"ע מותר בכדי שיעשו.

סיכום הדעות

למדנו על מספר דעות ראשונים בענין בכדי שיעשו במעשה שבת ומועד.

1. דעת התוס' וראשונים נוספים - הצורך בהמתנה בכדי שיעשו קיים רק באותם מקרים בהם המעשה בעבר אינו חמור, ויש חשש שהאדם יגרר למעשי

- איסור, כמו אמירה לגוי באיסור, השהיית תבשיל באיסור, העמדת קדירה עם עססיות ותורמסין שיש חשש חיתוי ועוד.
2. **דעת רש"י** - בכל מקרה שנעשתה בשבת פעולה אסורה, התוצאה אסורה בשבת, גם כשנעשתה ע"י יהודי. לדעתו אסור בכדי שיעשו בכל המקרים שאסרו התוס', וכן במבשל בשבת במזיד לר' מאיר ובשווג לר' יהודה, שיאכל במוצ"ש לאחר שימתין בכדי שיעשו אלא שלדעתו לא אסרו חכמים אלא בהשהיה באיסור לצורך שבת, אולם לצורך מוצ"ש ומוצאי יוה"כ מותר.
- לשתי דעות אלה לא התברר מה הדין כשמניח למוצ"ש ולמוצאי יוה"כ, וחלקו בכך: למהרש"ל ולתפארת שמואל אין חשש חיתוי ואין לאסור. דעת רש"י והמ"מ לחומרא כדלהלן.
3. **דעת רב שרירא גאון ודעת המ"מ** - חשש החיתוי קיים גם כאשר מכין לצורך מוצ"ש ומוצאי יוה"כ. ממילא בכל המצבים שאסרנו משום כך, יש לאסור גם כשמכין מע"ש למוצ"ש ולמוצאי יוה"כ.
4. **דעת האו"ז** - איסור מעשה שבת במוצ"ש בכדי שיעשו, לא רק כשהמעשה לצורך שבת, אלא גם בהנחה בע"ש ועיוה"כ לצורך מוצ"ש ומוצאי יוה"כ. האיסור באכילה במוצ"ש ומוצאי יוה"כ אף שאין חשש חיתוי - משום הכנה משבת לחול.
5. **דעת ר"י הלבן** (לפי שבלי הלקט) - אין היתר להנחת תבשיל בע"ש או בעיוה"כ כאשר התבשיל מצטמק ויפה לו, כדי שיהיה מוכן לאכילה במוצ"ש. האיסור לדעתו הוא משום הכנה משבת ויוה"כ לחול, והחמירו בכך אף במקרים שהיו מתירים כשהכנה לצורך שבת. במעשה שבת לצורך שבת דעתו כנראה כאו"ז.